

DOI: 10.26565/2226-0994-2024-71-5

УДК 321.011+316.343+141.82+329.15+81-119

Ілля Ільїн

ВІД ІДЕОЛОГІЇ ДО ІДЕО-ГРАФІЇ: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ФІЛОСОФІЇ ЛУЇ АЛЬТЮССЕРА ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (ГО «СОЦІАЛЬНИЙ РУХ» ТА МЕДИЧНИЙ РУХ «БУДЬ ЯК НІНА»)

У статті розглядається поняття ідеології через призму теорії Луї Альтюссера та аналізу соціальних медіа двох українських робітничих організацій: ГО «Соціальний рух» та медичного руху «Будь як Ніна». Основна увага приділяється концепції ідеологічних апаратів держави Альтюссера, яка пояснює механізми гегемонії панівного класу через інститути, що забезпечують відтворення суспільних відносин. Автор наголошує на обмеженнях цієї теорії, зокрема на її надмірній тоталізації та акценту на відтворенні уявлення про абсолютну гегемонію буржуазної ідеології.

Для подолання цих обмежень пропонується підхід, заснований на акторно-мережевій теорії, що дозволяє враховувати роль не лише соціальних структур, але й конкретних акторів – як людських, так і нелюдських (технологій, інституцій). Методологія акторно-мережевої теорії акцентує увагу на взаємодії акторів у створенні та трансформації мереж взаємозв'язків та солідарності. Замість визначення наперед ролі та сенсу дій акторів автор пропонує емпірично досліджувати їхні дії, інтерпретації та взаємозв'язки.

Дослідження використовує корпусний аналіз текстів, опублікованих організаціями «Соціальний рух» і «Будь як Ніна» у соціальних медіа. Виявлено, що «Будь як Ніна» зосереджується на правовій боротьбі за економічні права медичних працівників та критиці безвідповідальної поведінки влади. Натомість у текстах «Соціального руху» домінує політична риторика, спрямована на викриття класового характеру влади та мобілізацію для класової боротьби. Результати свідчать про різні рівні класової свідомості: від економічної боротьби до початкового формування політичного усвідомлення.

Отже, автор пропонує концепт «ідео-графії» як альтернативу традиційному аналізу ідеології. Цей підхід дозволяє описувати і візуалізувати ідеї та практики, що виникають на низовому рівні, зокрема в рамках робітничих рухів. У статті демонструється, як використання корпусної лінгвістики та акторно-мережевої теорії сприяє більш точному й демократичному розумінню соціальних змін. Дослідження відповідає Цілям сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 8 «Гідна праця та економічне зростання», Цілі 10 «Зменшення нерівності» та Цілі 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», оскільки сприяє аналізу соціальної справедливості, боротьбі за трудові права та розширенню громадянської участі.

Ключові слова: ідеологія, ідеологічні апарати держави, акторно-мережева теорія, корпусний аналіз, робітничі організації, ідео-графія.

Поняття ідеології відіграє важливу роль в політичній теорії та практиці, оскільки може вказувати не лише на сукупність політичних ідей, а й також більшою мірою на маніпуляцію свідомістю, розповсюдження неправдивих ідей, дезінформації, представлення ідей панівного класу як універсальних, загально визнаних норм для пригноблених класів тощо. Поняття ідеології може означати гегемонію деяких ідей, а отже, потребує викриття, критики, деконструкції. В цьому контексті поняття ідеології завжди ставить суб'єкта в позицію жертви, а панівний порядок робить незмінним. Саме поняття ідеології налаштовує на конспірологічні пояснення дійсності, відтворюючи критичний тон сумнівів, іронії та підозри, тим самим, відтерміновуючи будь-яку громадську боротьбу, будь-яку солідаризацію пригноблених до грецьких календ. Саме тому необхідно осмислити поняття ідеології, а також показати можливості для його подолання, звернувши увагу не на домінантні сили, не на владу, а на вже наявні робітничі організації. Для цього

© Ільїн І. В., 2024.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

ми звернемося до аналізу поняття ідеології у французького філософа-марксиста Луї Альтюссера, але подивимося на нього з точки зору акторно-мережевої теорії Бруно Латура, звернувшись до текстів двох робітничих організацій України – ГО «Соціальний рух» та Медичний Рух «Будь як Ніна».

Така постановка проблема є цілком актуальною з огляду на роботу з проблематикою ідеології в історії філософії, яку ми намітимо широкими мазками. У XIX столітті ставлення до поняття ідеології було тісно пов'язане з розробками Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, а також з демократичними рухами – буржуазними, пролетарськими, жіночими та іншими [Marx, 2003]. Цей час характеризувався прагненням викрити панівні уявлення, не протиставляючи їх тотальному гегемону, а розглядаючи як перешкоди, які можуть бути подолані через масову політичну участь пригноблених. Ідеологія осмислювалася як історично зумовлений порядок, що підлягає перетворенню. Її не відокремлювали від соціальної активності, а підірив наявного status quo передбачав прагнення до прогресу. У XX столітті відбувся перехід до більш тоталізуючого ставлення до поняття ідеології та її проблематики. Її почали розглядати як всепроникну структуру, якої неможливо повністю позбутися. Таке ставлення поєднувалося з розчаруванням у демократичних рухах і соціалістичних ідеалах. Ідеологія почала сприйматися як інструмент контролю та відтворення влади, відокремлений від мас і спрямований проти них. Водночас допускалася можливість її усвідомлення як кроку до звільнення, наприклад, як у філософії Мішеля Фуко [Foucault, 1994, р. 43]. Як писав Мішель де Серто, такі концепти, як дискурс (Фуко) та габітус (Бурдьє), малювали картину, в якій суб'єкт виявляється майже цілковито підпорядкованим структурним силам, тобто, самі поняття, які продовжували розробку проблематики ідеології, відтворювали тоталізаційний ефект, який вони хотіли розвінчати [de Certeau, 2002, pp. 45-60]. Сучасні підходи, запропоновані, наприклад, спекулятивними реалістами, мислителями в рамках горизонтальної онтології, прагнуть переглянути ставлення до поняття ідеології, відмовившись від її тоталізації [DeLanda, 2016; Latour, 2007]. Ставиться мета, переважно в акторно-мережевій теорії, не нав'язувати пригнобленим, громадським діячам уявлення теоретиків про ідеологію, а відстежувати їхні (пригноблених) дії, знання та теорії. Справа полягає у створенні платформи для діалогу та спільного розв'язання проблем, пов'язаних із суспільним та екологічним співіснуванням. Тому це дослідження корелює з Цілями сталого розвитку ООН, зокрема з Ціллю 8 «Гідна праця та економічне зростання» та Ціллю 10 «Зменшення нерівності», оскільки аналізує робітничі рухи, що борються за соціальні та економічні права, а також підтримує принципи демократичної участі та інституційної прозорості, що відповідає Цілі 16 «Мир, справедливість та сильні інститути».

В рамках цього дослідження пропонується внести нові аргументи на користь переходу до нового розуміння ідеології, переосмислення проблематики ідеології. Для цього буде використано корпусний підхід, тобто, комп'ютерне вивчення оцифрованих текстів для виявлення відповідних патернів мови. Це буде необхідно для концептуального аналізу поняття ідеології у Луї Альтюссера, а відтак для аналізу текстів робітничих організацій в Україні (ГО «Соціальний Рух» та Медичний Рух «Будь як Ніна») у рамках акторно-мережевої теорії, не втрачаючи при цьому марксистський контекст. У цьому ж контексті буде запропоновано поняття ідео-графії, яке дасть змогу досліджувати проблематику ідеології на емпірично верифікованому рівні самих суспільних груп, що борються.

Тому мета роботи полягає в осмисленні поняття ідеології у філософії Луї Альтюссера для подальшого перетворення цього поняття на неологізм «ідео-графія» за допомогою використання акторно-мережевої теорії та корпусної лінгвістики, яку буде застосовано як для концептуального аналізу, так і для аналізу комунікації суспільних рухів. Постановка такої мети передбачає виконання кількох завдань: 1) корпусний аналіз поняття ідеології у філософії Луї Альтюссера з окресленням його проблем та обмежень; 2) актуалізація акторно-мережевої теорії для перетворення поняття ідеології на поняття ідео-графії; 3) корпусний аналіз комунікації двох українських робітничих організацій (ГО

«Соціальний Рух» і Медичний Рух «Будь як Ніна») з метою виявлення в них осмислення проблематики ідеології в негегемонічному, нетоталізуючому розумінні.

Розглянемо нещодавні узагальнення історії та інтерпретації поняття ідеології. У колективній монографії «Картографування ідеології в дослідженнях дискурсу» узагальнено уявлення про ідеологію [Määttä and Hall, 2022b]. Як зазначається у вступній статті, Маркс у своїх працях розглядає ідеологію в дескриптивному (уявлення соціальної групи), позитивному (світогляд соціальної групи) та критичному (хибна свідомість, маніпуляція соціальної групи) ключах [Määttä and Hall, 2022a]. У Маркса ідеологія тісно пов'язана з матеріальною діяльністю, що робить її інструментом соціальних груп для здійснення контролю та панування. Альтюссер зробив великий внесок в аналіз ідеології, наблизивши це поняття до операціоналізації через поняття дискурсу. Він стверджував, що ідеологія дає змогу осмислювати матеріальні умови, перетворює людину на суб'єкта через переконання. Фуко, хоч і не використовував термін «ідеологія» напряду, справив значний вплив на теорію дискурсу, сприяючи її розвитку, оскільки вивчав роль мови у формуванні структур влади в суспільстві. Альтюссер та Фуко вплинули на дискурсивізацію поняття ідеології, яка відбулася в рамках критичної лінгвістики та критичного дискурс-аналізу, які розглядають мову як ідеологічний інструмент, що сприяє відтворенню соціальних відносин. Ідеологія не просто є набором ідей, але активно діє через дискурс, який виражає ідеологію. Остання задає правила, які керують дискурсом. Ідеологія виражає уявлення різних соціальних груп про реальність та соціальні відносини. Вона закріплюється через мову, нормалізуючи певні смисли та уявлення. Дискурс стає ідеологічним, коли його створюють члени певних груп, відображаючи їхні інтереси та погляди на світ. Сучасний пост-марксизм, прагнучи переосмислити роль ідеології, пропонує замінити це поняття поняттям дискурсу, що віддзеркалює зміни в теоретичному підході до вивчення соціальних відносин та влади. У книзі також наводиться корпусне дослідження понять дискурсу та ідеології на основі 869 статей, опублікованих у 4 провідних журналах за 1990-2019 рр. Висновок цього дослідження такий: «Автори, представлені в корпусі, розуміють під дискурсом уявлення, які виражають соціальну діяльність, інтереси організацій та культурні смисли. Коротше кажучи, дискурс є провідником ідеології. Ідеологія, своєю чергою, має концептуально інше значення, з притаманними їй вимірами: вона є сутністю соціальних структур, організацій та форм вираження переконань. Іншими словами, ми не можемо пізнати ідеологію без її дискурсу, а дискурс порожній, якщо в ньому немає ідеології, яку можна висловити. Окремо вони варті ретельного вивчення, але тільки разом ми можемо виявити переконання, яких дотримуються люди, прояви влади в суспільстві та умовності нашої соціальної реальності» [Diaz and Hall, 2022]. Отже, поняття дискурсу дає змогу операціоналізувати ідеологію. Однак, що за допомогою цього змінюється, якщо, на нашу думку, зрештою нам дають один і той самий висновок: побороти status quo неможливо, бо він нас завжди вже детермінує, інтерпелює, суб'єктивує, поневолює тощо?

У книжці Крега Мартіна пропонується осмислити поняття ідеології з погляду постструктуралізму, тобто, осмислити її як певну роботу зі знанням, фактами, яка створює суб'єктів і реальності [Martin, 2022]. Постструктуралізм критикує ідеологію як те, що відтворює домінування через приховування та хибне уявлення справжньої реальності. З погляду постструктуралізму, не існує справжньої реальності, але лише висловлювання, що створюють особливі образи реальності, які захищають певні інтереси (дискурс). Отже, автор іде шляхом Альтюссера, який розглядав ідеологію як механізм перетворення індивідів на суб'єктів ідеології. Поняття ідеології реанімується, оскільки відновлюється її емпіричний та епістемологічний характер: ідеологія працює з фактами та виробництвом знання для захисту інтересів певної групи. Ідеологія формується як сукупність агоністично-конкуруючих дискурсів або висловлювань, спрямованих на просування інтересів групи. При цьому такі дискурси порушують правила дискурсу (власного або з погляду іншого) або поширюють неправдиві емпіричні твердження. Дається таке визначення ідеології: це «набір тверджень, які вважаються емпірично неперифікованими або хибними згідно з

правилами іншого дискурсу, але при цьому функціонує для підтримання домінування» [Martin, 2022, p. 6]. Автор пропонує здійснювати критику ідеології, зазначаючи, що вона захищає інтереси певних груп, не відповідаючи логічним та емпіричним стандартам дискурсу, всередині якого вона діє. Критика ідеології має показувати: 1) невідповідність ідеології правилам доказів у власному дискурсі критика; 2) невідповідність ідеології загальноприйнятим емпіричним і логічним стандартам; 3) невідповідність самої ідеології її внутрішнім твердженням та емпіричним доказам. Ідеологія може ігнорувати знання, які суперечать її наративу, відволікати увагу на другорядні докази та створювати карикатурне уявлення про протилежні ідеології, тим самим виправдовуючи, легітимуючи домінування. Отже, в такому розумінні ідеології, на нашу думку, домінування видається незнищеним, а світ – вічно розколотим на різні емпіричні, епістемологічні висловлювання ворогуючих груп. З одного боку, важливо, що тепер немає жодного одного центру ідеології та «хибної свідомості», а лише різні ідеології різних груп, що борються одна з одною, звертаючись до певних фактів та карикатуризуючи одна одну. З іншого – уявити демократичне об'єднання пригноблених у такому разі стає доволі скрутним, оскільки істина, факти релятивізуються.

У книжці Джонатана Фарді йдеться не лише про ідеологію в Луї Альтюссера, а й також розглядаються праці пізніших французьких мислителів, котрі відштовхувалися від ідей марксиста, а саме: Жака Рансьєра, Жана Бодрійєра та Франсуа Ларуелля, на що ми й звернемо свою увагу [Fardy, 2024]. На думку Фарді, Рансьєр зрозумів, що в теорії ідеології Альтюссера відтворюється ієрархія вчителя й учня («педагогічна ідеологія»), відтворюється поділ розумової й фізичної праці, відтворюється ідея підпорядкування, згідно з якою лише марксистські теоретики повинні бути в авангарді боротьби, указувати робітникам, як боротися, говорити робітникам про їхню підпорядкованість буржуазній ідеології. Однак в Альтюссера не було розуміння шляхів виходу робітників із полону ідеології. Рансьєр запропонував вивчати «емпіричних пролетарів», які тут і зараз борються, створюють зв'язки та бунтують, а не сидять, очікуючи порад від інтелектуалів. Ідеологія має стати не об'єктом теорії, а справою боротьби. До того ж Бодрійєр вважав, що ідеологічна критика ґрунтується на понятті віддзеркалення і хибної свідомості, тобто передбачає можливість справжнього пізнання реальності. Тим часом реальність виробляється симуляціями в умовах симулякрів, тобто ідей, за якими не стоїть жодної глибинної реальності. Отже, ті об'єкти ідеології, які підпорядковують суб'єкта (школа, сім'я, робота), згідно з Альтюссером, можуть існувати незалежно від суб'єкта, проблематизувати суб'єкта, відкривати можливість для критики самого поняття ідеології. Ларуелль вважає, що логіка ідеології у Альтюссера є фотографо-центричною, оскільки він намагався закарбувати реальність ідеології, але одночасно не помітив, що закарбував лише її образ, вписаний у його теорію. Тобто, Альтюссер не помітив різниці між репрезентацією ідеології та самою ідеологією. Отже, бажаючи описувати включеність суб'єкта в ідеологію, викривлене ставлення суб'єкта до реальних умов, Альтюссер опинився й сам включеним в образ ідеології, котрий описував. Образ ідеології, який він представив, не відсилає до жодної реальності, є симулякром. Саме тому Ларуелль хоче розв'язувати будь-яку філософію як фото-центричну, яка намагається захопити, закарбувати реальність. Філософія хоче мислити реальність певним чином, виключаючи інші реальності та інші форми пізнання, а отже, вона марить ідеєю підпорядкування, тобто, щоб усі підкорялися її реальності (не дивно, що й логіка ідеології – це логіка підпорядкування). Тому потрібно вийти за межі ідеології самої філософії. Розуміти не-захоплюваність реальності – ось що потрібно! Отже, що об'єднує цих мислителів, то це бажання вийти за межі поняття ідеології, за межі ідей домінування та гегемонії, яка включена в саму логіку цього поняття.

Загалом, сучасні дослідження ідеології можна поділити на гегемонічні та негегемонічні: перші продовжують працювати над дослідженням гегемонії, підключаючи емпірично-дескриптивні методи лінгвістики, вивчаючи дискурс, а інші – аналізують межі проблематики ідеології, показуючи, що це поняття налаштовує на неминучість гегемонії, підпорядковуючи теоретику, об'єкт теорії власній теорії ідеології. Ми ж спробуємо

поєднати критику гегемонізму ідеології з дескриптивно-емпіричним вивченням «емпіричних пролетарів» (Рансьєр).

У нашому дослідженні ми спробуємо подолати логіку поняття ідеології за допомогою акторно-мережевої теорії та корпусної лінгвістики. Корпусна лінгвістика дасть нам змогу проаналізувати всі згадки Альтюссера про поняття ідеології (ми зупинимося на понятті «ідеологічні апарати держави»), а також показати, як українські робітничі організації вибудовують своє розуміння ідеології в процесі своєї боротьби проти status quo. Для такого дослідження потрібно буде розглянути всі праці Альтюссера, а також тексти двох громадських рухів у соціальних медіа.

Обробка значного масиву текстів вручну є складним завданням, особливо коли потрібно швидко отримати результати та виділити ключові контексти. У таких випадках використовуються спеціалізовані комп'ютерні програми, зокрема інструменти корпусної лінгвістики. Ця галузь мовознавства спрямована на систематичний аналіз мовних явищ за допомогою текстових корпусів, що дозволяє використовувати такі інструменти, як конкорданси, колокації та частотні списки [Stefanowitsch, 2020, p. 54]. Щоб зрозуміти це визначення, важливо розібратися в ключових термінах. Корпус – це набір текстів, відібраних для вивчення мовних закономірностей. Конкорданс представляє собою всі випадки вживання певного слова разом із його контекстами, що дає змогу швидко оцінити його семантичні зв'язки. Колокації визначають сталі сполучення слів у текстах, зазвичай у радіусі п'яти слів, і допомагають виявити значущі семантичні залежності, включаючи ідіоми. Частотний список відображає найуживаніші слова в текстах і допомагає зрозуміти основну тематику корпусу [Sinclair, 1991, p. 9, 32, 170, 30; Baker, 2006, pp. 48-49]. Корпусна лінгвістика не обмежується лише кількісним аналізом – результати досліджень завжди потребують глибокого тлумачення. Застосування такого методу зазвичай має міждисциплінарний характер, об'єднуючи соціальну філософію, корпусну лінгвістику та емпіричну соціологію. Ці підходи допомагають перевірити наукові гіпотези, що є частиною практики, відомої як тріангуляція – «поєднання кількох методів збору даних» [Löwe and Van Kerkhove, 2019]. Ця робота також є прикладом експериментальної соціальної філософії з емпіричним спрямуванням [Fischer and Curtis, 2019].

Отже, для розв'язання першого завдання дослідження ми проаналізуємо теорію ідеології у видатного французького філософа-марксиста XX століття Луї Альтюссера. У його франкомовному корпусі з 20 праць слово «ідеологія» в усіх його формах зустрічається понад 5800 разів (див. рис. 1).

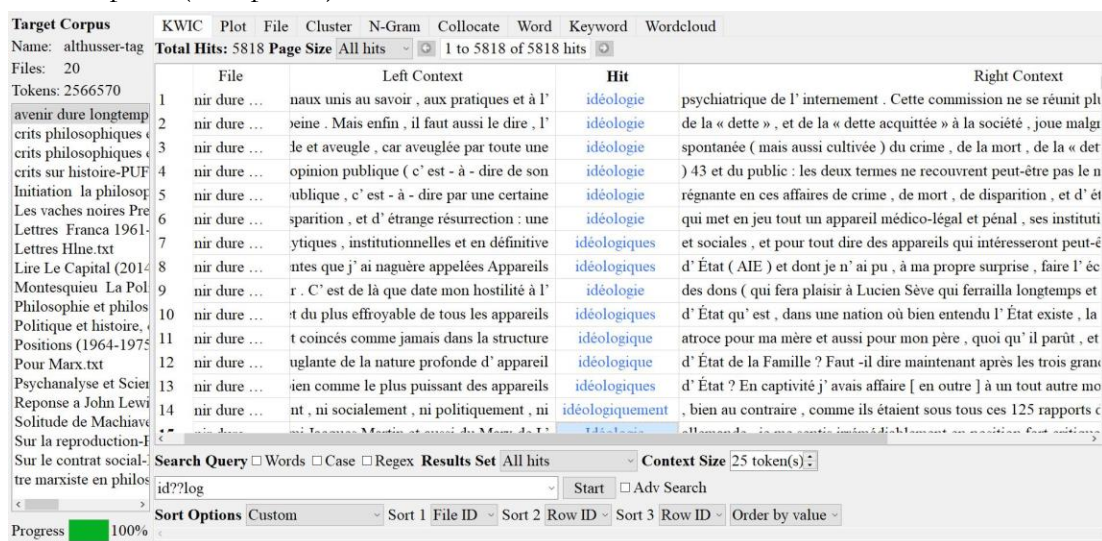

Рис. 1. Скріншот програми «AntConc», на якому можна побачити кількість робіт (зліва), фрагмент конкордансів (праворуч) та їхню кількість (зліва вгорі - «Total Hits»).

Fig. 1. A screenshot of the *AntConc* program displaying the number of texts (left), a fragment of concordance lines (right), and their total count (top left - *Total Hits*).

Прочитати всі фрагменти зі згадкою є доволі скрутною справою, тому було з'ясовано, що найчастіше це слово вживається на відстані 5 слів ліворуч та праворуч від слова «апарат» (appareil), а саме 657 разів, тобто, це його частотна, значуща колокація (див. рис. 2).

Target Corpus	KWIC	Plot	File	Cluster	N-Gram	Collocate	Word	Keyword	Wordcloud
Name: althusser-lemma	Collocate Types 3504 Collocate Tokens 58180 Page Size 100 hits 1 to 100 of 3								
Files: 20									
Tokens: 2172514									
avenir dure longtemps s	1	un	5	1560	1011	549	20	5.797	0.088
crits philosophiques et p	2	être	6	1443	518	925	19	26.634	-0.189
crits philosophiques et p	3	d	7	1398	539	859	18	596.506	1.046
crits sur histoire-PUF (1	4	appareil	14	657	578	79	12	2608.340	4.188
Initiation la philosophie	5	idéologie	15	584	281	303	18	1185.999	2.666
Les vaches noires Presse	6	etat	16	575	100	475	7	2005.649	3.827
Lettres Franca 1961-19	7	politique	17	561	279	282	20	757.625	2.063
Lettres Hlne.txt	8	dominant	21	419	68	351	15	1708.236	4.270
Lire Le Capital (2014, F	9	lui	24	360	105	255	19	32.703	-0.412
Montesquieu La Politic	10	qu	25	339	125	214	18	14.107	-0.283
Philosophie et philosop	11	classe	26	316	163	153	16	235.965	1.449
Politique et histoire, de	12	n	28	284	52	232	19	13.651	-0.304
Positions (1964-1975)d	13	pratique	34	262	104	158	15	263.811	1.729
Pour Marx.txt	14	dire	36	251	141	110	18	1.559	-0.112
Psychanalyse et Science	15	bourgeoise	38	244	15	229	14	1032.260	4.385
Reponse a John Lewis-M									
Solitude de Machiavel									
Sur la reproduction-Pre									
Sur le contrat social-Ma									
tre marxiste en philosop									
Search Query ☐ Words ☐ Case ☐ Regex Window Span From 5L To 5R Min. Fre									
id??log Start ☐ Adv Search									
Sort by Frequency(LR) ☐ Invert Order									
Progress 100%									

Рис. 2. Скріншот програми «AntConc», на якому можна побачити фрагмент згенерованих колокацій для слова «ідеологія».

Fig. 2. A screenshot of the *AntConc* program displaying a fragment of generated collocations for the word *ideology*.

Були прочитані фрагменти, де «ідеологія» сусідить з «апаратом». Після прочитання стало очевидно, що йдеться здебільшого про поняття «ідеологічні апарати держави». Спочатку звернемося до того контексту, який висловлює сам Альтюссер у своїх роздумах про ідеологічні апарати держави. Йдеться про реформістський поворот у робітничих партіях у Європі, про втрату революційного потенціалу в революційного класу з огляду на ревізіонізм (заперечення класової боротьби) і присутність робітничої аристократії (підкуп частини робітників) [Althusser, 1995, pp. 127-129]. Робітничий рух практично повністю інтегрувався в буржуазну політичну систему [Althusser, 2014, pp. 252-253]. Щоб пояснити те, що сталося, Альтюссер висловлює таку думку: було недооцінено міць держави, силу ідеології [Althusser, 2015, Ch. 21]. Альтюссер критикує італійського марксиста Антоніо Грамші за те, що той вказує на створення ідеологічного ефекту гегемонії, панування буржуазної ідеології без пояснення механізму забезпечення цієї гегемонії [Althusser, 1994, p. 499]. На думку Альтюссера, таким механізмом є держава. Тут він також відповідав на спрощене розуміння держави у теоретиків Французької комуністичної партії, які вбачали в ній лише політичний апарат, деяку публічну сферу взаємодії класів [Althusser, 2016, Sur l'analyse de la lutte des classes].

На цьому тлі Альтюссер пропонує переосмислити поняття ідеології та держави. Він розуміє під ідеологією засіб забезпечення гегемонії панівного класу, що приховує експлуатацію, інтегрує індивідів із пригнобленого класу в буржуазний порядок [Althusser, 1995, pp. 123-124]. Однак усе це відбувається у зв'язку з державою, у певних матеріальних формах, які Альтюссер позначає як «апарати» [Althusser, 1995, p. 109].

До цих апаратів Альтюссер відносить сім'ю, освіту, церкву, ЗМІ, культуру, профспілки, політичну систему [Althusser, 2016, Sur la dictature du prolétariat] (в одному фрагменті Альтюссер згадує і психологію, яка відволікає від класової боротьби [Althusser, 2016, Crise de la théorie marxiste]). За феодалізму центральними ідеологічними апаратами були церква і сім'я [Althusser, 1976, p. 91], а в умовах капіталізму – школа і сім'я [Althusser,

1976, р. 93]. До того ж він вважає, що до цього списку можуть бути включені й інші інституції. У всіх цих апаратах відтворюється ідеологія панівного класу, яка навіює, наприклад, в контексті політичної системи – існування репрезентативного загального виборчого права, в контексті освіти – існування нейтрального, секулярного знання, в контексті сім'ї – необхідність підкорятися і бути дисциплінованим, ефективним індивідом тощо [Althusser: 2018, pp. 123-124; 2011, р. 276; 1995, р. 108]. В усіх апаратах забезпечується відтворення виробничих відносин [Althusser, 1976, pp. 89-90]. Держава використовується панівним класом для уніфікації всіх ідеологічних апаратів, тобто, щоб вони служили інтересам панівного класу [Althusser, 1976, р. 85]. Без держави неможливе закріплення ідеології в цих ідеологічних апаратах, тому Альтюссер і створив поняття ідеологічних апаратів держави [Althusser, 1976, р. 85].

Чим вони відрізняються від репресивних апаратів держави (поліції, судів, армії, в яких є ідеологічні елементи, але вони займають меншу частку, ніж в ідеологічних апаратах)? Наведемо узагальнення в таблиці (див. таблицю № 1).

Таблиця № 1. Порівняння ідеологічних та репресивних апаратів держави на підставі корпусного аналізу текстів Луї Альтюссера

Table № 1. A Corpus-Based Comparison of the Ideological and Repressive State Apparatuses in Louis Althusser's Writings

<i>Характеристики апаратів держави</i> <i>Characteristics of State Apparatuses</i>	<i>Ідеологічні апарати держави</i> <i>Ideological State Apparatuses</i>	<i>Репресивні апарати держави</i> <i>Repressive State Apparatuses</i>
<i>Залежність від держави</i> <i>Dependence on the State</i>	Автономність Autonomous	Відсутність автономії Lacks autonomy
<i>Методи впливу</i> <i>Methods of Influence</i>	Навіювання, переконання (наси́льство на другому плані) Indoctrination, persuasion (violence as a secondary factor)	Насильство (навіювання, переконання - на другому плані) Violence (indoctrination, persuasion as secondary factors)
<i>Місце функціонування</i> <i>Sphere of Operation</i>	Особистий простір Private sphere	Публічний простір Public sphere
<i>Ефект функціонування</i> <i>Effect of Functioning</i>	Немає повного ефекту підпорядкування No complete subjugation effect	Повне підпорядкування Complete subjugation
<i>Статус класової боротьби</i> <i>Class Struggle Status</i>	Присутня Present	Відсутня Absent

Пояснимо таблицю. По-перше, ідеологічні апарати держави функціонують відносно автономно від держави, тобто, у форматі того, що Грамші називав громадянським суспільством [Althusser, 1976, р. 85].

По-друге, ідеологічні апарати здійснюють свою владу за допомогою навіювання, переконання, а не насильства [Althusser: 1995, р. 110; 2014, pp. 234-235]. Однак дисциплінарні методи примусу також можуть включатися в цих апаратах: система покарань та заохочень у школах, церквах тощо [Althusser, 1976, pp. 82-86].

По-третє, ідеологічні апарати держави функціонують здебільшого не в публічному, а в особистому просторі, проникаючи в інтимне життя людини, формуючи та суб'єктивуючи її відповідно до норм і дисципліни, впроваджених у цих апаратах, починаючи від самого дитинства, слідуючи за індивідом у його повсякденному житті, у ритуалах, поведінкових сценаріях, церемоніях [Althusser: 1976, pp. 83, 106-107, 109-110; 1995, pp. 187-188, 228-229; 1973, pp. 70-71].

По-четверте, ідеологічні апарати держави не можуть досягти абсолютного ефекту підпорядкування волі панівного класу, на відміну від репресивного апарату, оскільки їхній механізм спирається на тендітні, ідейні методи впливу, яким чинять опір представники пригнобленого класу [Althusser, 1995, pp. 120-121]. В цьому сенсі ідеологічні апарати держави є платформою класової боротьби в ідеології, оскільки тут панівний клас опосередковано зустрічається з інтересами, волею та ідеями пригнобленого класу, котрий чинить опір нав'язуваному йому порядку смиренності, дисципліни, підпорядкування, самореалізації тощо [Althusser: 1976, pp. 123-124; 1995, pp. 254-255]. Власне, ідеологія формується в результаті конфліктного функціонування ідеологічних апаратів держави.

Альтюссер зізнається, що його концепцію ідеологічних апаратів держави критикували за абсолютний детермінізм, оскільки виходило так, що суб'єкт завжди вже повністю підпорядкований ідеології, а робітничі партії також цілком інтегровані в цю систему, беручи участь у політичному апараті [Althusser, 2014, pp. 238-239]. Альтюссера критикували, за його словами, за те, що замість економічного детермінізму, він пропонував ідеологічний детермінізм. Його також критикували за функціоналізм, тобто, уявлення про те, що сутність предмета залежить від тієї функції, яку він виконує в даній системі, тобто, всі описувані апарати виконують тільки ідеологічну функцію [Althusser, 1994, pp. 498-499].

Щоб пом'якшити безвихідність, тушковість своєї теорії, Альтюссер невпинно повторював про класову боротьбу, яка не дає змоги замкнути ідеологічні апарати держави в їхньому пануванні [Althusser, 2014, pp. 248-249]. Так, наприклад, він звертався до творчості Карла Маркса, Фрідріха Енгельса та Володимира Леніна, щоб показати їхні висловлювання щодо необхідності зламу старої державної системи, старої системи кадрів, освіти тощо [Althusser, 2016, Sur la dictature du proletariat; Althusser, 1995, pp. 120-121]. Основоположники марксизму не допускали, що революція може бути можлива без докорінного перелому в усіх сферах, які Альтюссер називає ідеологічними апаратами держави. Крім того, французький філософ показував, що ідеологічні апарати держави є суперечливим утворенням, завдяки якому панівний клас бореться проти двох ворогів: проти старого змісту цих апаратів, створеного старим панівним класом, і проти нового пригнобленого класу, що оскаржує ідеї про відсутність класів [Althusser: 2014, pp. 231-232; 1995, pp. 189, 192; 1976, pp. 87-88]. Крім того, незавершеність ідеологічної боротьби забезпечена відсутністю єдності в самому панівному класі, а саме, існуванням його фракцій: фінансового, промислового, торговельного тощо капіталів [Althusser, 1995, pp. 254-255]. Отже, ідеологічні апарати держави ніколи не можуть бути замкнуті, завершені у своїй дії. Тому присутність в ідеологічних апаратах держави робітничих партій, соціалістичних організацій вважається одним з аргументів на користь того, що пригноблені класи можуть використовувати ці апарати у своїх цілях для знищення буржуазної гегемонії [Althusser: 1998, pp. 290-291; 1995, pp. 194-195, 267]. Точніше, їхнє функціонування якраз і є доказом незавершеності класової боротьби в ідеологічній сфері. Втім, Альтюссер зазначав, що злам ідеологічних апаратів держави є більш тривалою справою, ніж знищення її репресивних апаратів [Althusser, 1995, pp. 120-121]. Щодо закидів у функціоналізм, то Альтюссер відповідав так: безумовно, окрім ідеологічних функцій, названі апарати також реалізують соціалізуючі, культурні функції, передаючи знання й вміння людства новому поколінню, тобто, їхня природа не замикається на одній лише ідеології [Althusser, 1976, pp. 90-91]. Крім того, ідеологія існуватиме й за комунізму, але тільки як «функція практик», тобто, позначаючи систему переконання та консенсусу щодо ідей, безпосередньо пов'язаних із відтворенням солідарного, усупільненого суспільного життя, здійснення трудової активності, а не слугуватиме для висловлення волі та забезпечення панування панівного класу [Althusser, 2016, La stratégie du communisme].

Отже, Альтюссер, як і деякі інші повоєнні європейські інтелектуали, наприклад, Мішель Фуко, на якого посилався марксист, створив теоретичну систему для пояснення домінування буржуазії в ідеологічній царині, яке розповсюджується на всі прояви суспільного, громадянського, інтимного життя. Такий Левіафан, або «великий Брат», безумовно, формує гнітюче враження з огляду на твердження Альтюссера про

безпросвітну інтегрованість соціал-демократичних, комуністичних партій у буржуазну систему. Альтюссера не рятують і положення про класову боротьбу, яка хоч і слугує основною причиною для функціонування ідеологічних апаратів держави, хоч і розбиває єдність їхнього ідеологічного посилу, все ж таки не дають розуміння щодо можливості виходу з ідеологічних апаратів держави, їхнього можливого подолання, руйнування, революційного перевизначення. Альтюссер дає відповідь на запитання: «чому революція не вдалася?», але не ставить питання: «чому революція можлива?».

Альтюссер здійснив критику ідеології, розширивши межі цього поняття, пов'язавши його з матеріальним підґрунтям, із суспільними інституціями, державою та повсякденністю. Однак таке розширення при цьому призвело до переоцінки держави та ідеології, до відчуття безвиході та незмінності з огляду на, як висловлюється філософ, існування «гігантського ідеологічного апарату» [Althusser, 2014, p. 332]. Борючись проти недооцінки держави та ідеології, Альтюссер показав неймовірну міць держави та ідеології.

Критика ідеології перетворилася на ідеологію критики, оскільки критика стала, мислячи термінами Альтюссера, ще одним ідеологічним апаратом, оскільки вона створює уявлення про величезну, всепроникну систему ідеологічних апаратів держави. Йдеться не про те, щоб знову повернутися до наївного, доальтюссерівського розуміння ідеології, але слід відмовитися від спроб створення гнітючої теоретичної системи капіталістичного придушення, а робити можливим, прояснювати шляхи для класової боротьби. Слід служити не цілям зв'язування апаратів домінування, а опису апаратів солідарності пригноблених класів, вразливих форм життя. Проблема полягає не в тому, що теоретики недооцінили сили буржуазної держави та ідеології, а в тому, що перестали відстежувати й описувати сили непокорі, опору, протесту та боротьби пригнобленого класу!

Альтюссер показав систему панування з пташиного польоту, зі всеохопного, паноптичного погляду Бога, без будь-якої прив'язки до місця, до певної боротьби робітничого класу. На відміну від Маркса і Леніна, які писали про необхідність зламу державної машини, про необхідність перероблення ідеологічних апаратів держави в контексті цієї боротьби (Паризька Комуна в контексті Маркса) або з огляду на результати цієї боротьби (набуття робітниками влади після Жовтневої революції), Альтюссер повідомляє про ідеологічні апарати держави не з погляду робітничого класу, а з погляду самих цих апаратів, посилюючи силу цих апаратів своєю паноптично-гегемонічно-тоталізуючою концепцією. В цій концепції будь-який опір, скоріше, підтверджує гегемонію. Натомість Маркс і Ленін не описували панування буржуазної ідеології заради цього опису, але, радше, розмічали можливості для діяльності революційного класу.

Парадокс Альтюссера полягає в тому, що він показує систему ідеологічно-матеріального панування буржуазії, тим самим пояснюючи інтегрованість робітничих партій у відповідний буржуазний політичний апарат. Далі Альтюссер зазначає, що все ж таки це панування не є абсолютним, а ідеологічні апарати держави не можуть цілком завершити свою діяльність, бо завжди є класова боротьба, в тому числі, з боку, експлуатованого класу. Тоді як пояснити положення про інтегрованість робітничих партій? Чому тоді Альтюссер не повідомляє про інші можливості дезінтеграції робітничих партій і буржуазного ідеологічного апарату?

Оптика Альтюссера – це не точка зору поточного робітничого руху, на відміну від оптики Маркса і Леніна. Тобто, якщо буржуазні ідеологи навіюють думку про необхідність адаптації, підпорядкування, смиренності перед поточним порядком, то Альтюссер-марксист навіює аналогічну думку, але повідомляючи про «гігантський ідеологічний апарат», інтегрованість робітничих партій, ревізіонізм і присутність робітничої аристократії.

Тому необхідно змінити перспективу розгляду ідеології. Для цього ми перейдемо до виконання другого завдання дослідження. Спираючись на методологію акторно-мережевої теорії Бруно Латура, можна запропонувати нетотальну, негегемоністську, неконспірологічну теорію ідеології [Latour, 2007]. З точки зору цієї методології Альтюссер, на нашу думку, зробив дві головні помилки: 1) сформував уявлення про систему відносин, не питаючи і не

враховуючи при цьому акторів цих відносин (під акторами розуміють будь-які сутності, що впливають і зазнають впливів, - люди, технології, організації, будівлі, віруси тощо), 2) створив інтерпретацію характеристик цих акторів без того, щоб запитати про інтерпретації їхніх характеристик у самих акторів. При цьому, у Альтюссера є кілька положень, які знадобляться нам для нашого подальшого руху: його схильність до емпіричних досліджень ідеологічних апаратів держави та твердження про крихкість і незавершений характер впливу ідеологічних апаратів держави. Однак ці положення потрібно розширити до відображення позиції самих акторів, до відображення та відстежування, опису дій та інтерпретацій ключових акторів класової боротьби, зосередившись саме на пригноблених, вразливих групах, а не на силі та гегемонії сильних груп. Завдання має полягати не в тому, щоб посилити сильні групи сильною теорією ідеології, а в тому, щоб створити умови для посилення та прояснення дій і впливу пригноблених. Іншими словами, необхідно перейти від критики ідеології та ідеології критики до ідео-графії, тобто, опису і відстеження реальної боротьби. На відміну від ідеології, яка має на увазі теоретичну систему опису гегемонії, ідео-графія, за своїм первісним значенням, вказує на письмовий знак або умовне зображення, малюнок, який відповідає певній ідеї автора. У нашому випадку йтиметься про візуалізацію ідей та інтересів пригноблених. Якщо Альтюссер дивився згори, з великого панорамного погляду на реальність, то ми дивитимемося знизу, з погляду на реальність з погляду тих, хто бореться. Якщо Альтюссер вказував на те, як слід інтерпретувати реальність, то ми звернемося до акторів, які самі можуть інтерпретувати реальність, стикаються з антагоністичними силами й перешкодами, вибудовують мережі солідарності та взаємодопомоги у своїй боротьбі. Так можна уникнути вибудовування гегемонічних теорій, абсолютного детермінізму, відчаю та безпросвітних перспектив.

Саме такий емпіричний, низовий, активістський підхід відповідає деяким положенням зі спадщини Маркса й Енгельса. Вони стверджували, що завдання комуністів якраз і полягає в «складанні звіту про те, що відбувається в них на очах, і [створенні з] себе органу боротьби пролетаріату» [Marx und Engels, Band 4, s. 143], а комунізм їм уявлявся як «теоретичне вираження позиції пролетаріату в цій боротьбі й теоретичним узагальненням умов його визволення» [Marx und Engels, Band 19, s. 228] (втім, у Маркса й Енгельса є положення і про те, що теоретики-комуністи краще розуміють інтереси робітників [Marx und Engels, Band 4, s. 474], але такі зарозумілі висловлювання не є вже актуальними). В аналізі діяльності профспілок Маркс і Енгельс показали, наскільки важливим є вибудовування довірчих, солідарних стосунків між робітниками, розуміння їхніх спільних інтересів, пригноблених умов і протиставлення їхнього класового інтересу інтересу панівного класу спочатку в економічній, а потім і в політичній сфері [Marx und Engels, Band 7, s. 230; Band 16, ss. 12-13, 68, 77, 525-526; Band 7, s. 563, Band 14, s. 450; Band 19, ss. 121, 336].

Однак якщо в умовах XIX-XX ст. аналіз антикапіталістичного руху був справді обмежений польовими дослідженнями, читанням пролетарських газет і участю у відповідних демонстраціях, то у XXI столітті такі дослідження можна проводити завдяки аналізу комунікації учасників таких рухів у соціальних мережах, в Інтернеті, а також поставити такі дослідження на потужну наукову, емпіричну, кількісну базу.

Річ у тому, що згідно з корпусною лінгвістикою та пов'язаними з нею лінгвістичними теоріями (дистрибутивна семантика), мова складається з часто вживаних і повторюваних словосполучень, завдяки яким відбувається комунікація необхідних значень між людьми [Stefanowitsch, 2020; Sinclair, 1991; Baker, 2006]. Чим частіше вживаються слова в тексті, тим краще можна зрозуміти фокус значення його авторів, яке є для них важливим, проблемним. Значення слів визначаються їхньою взаємодією з іншими найближчими словами в тексті. Вимірювання частотності та словосполучень у текстах здійснюється в комп'ютерних програмах, завдяки чому можна об'єктивно-кількісно схарактеризувати теорії самих авторів, соціальних акторів, їхні цілі, завдання, теорії, мережі солідарності, що вибудовуються, та мапу класової боротьби, що вибудовується ними тут і зараз.

З цією метою і для вирішення третього завдання дослідження був спочатку проведений корпусний аналіз дописів в постах на офіційній Facebook-сторінці #БудьякНіна [БудьякНіна, 2023] (без коментарів до дописів). Було автоматично скопійовано 17 664 повідомлення з 28 листопада 2019 року (день заснування групи) й до 20 липня 2023 року. Для вилучення змісту дописів використовували скрипт для скрейпінгу з «Facebook» [Zúñiga, 2021]. На підставі повідомлень було створено корпус «#БудьякНіна», обсяг якого – 733 тис. слів. Корпус було стеммовано (слова зведено до їхніх основ) для оптимізації пошуків за допомогою стеммінгу Портера від Віталія Мосейчука [Мосейчук, 2023]. Далі текст було завантажено в програму AntConc 4.1.3 [Anthony, 2022].

На рис. 3 розміщені частотні біграми (двослівні словосполучення) з корпусу дописів Facebook-сторінки #БудьякНіна, які дозволяють зрозуміти головний зміст цих дописів [Manikonda et al., 2018]. Розмір та колір словосполучення вказує на те, наскільки часто воно зустрічається в тексті: чим більший і темніший шрифт, тим вища частотність.

Рис. 3. Скріншот хмари слів із біграмами корпусу «#БудьякНіна» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).

Fig. 3. A screenshot of a word cloud with bigrams from the #БудьякНіна corpus (generated using the AntConc program).

На підставі корпусного аналізу Facebook-постів групи громадського руху «#БудьякНіна» можна стверджувати, що ця організація функціонує задля захисту прав медичних працівників, здебільшого, середнього та нижчого рівня персоналу, медсестер та санітарок. Частотні двослівні словосполучення показують фокус комунікації в цій групі. Детальний аналіз комунікації учасників цього руху ми здійснили в окремому дослідженні, тому тут висловимо основні результати [Пльін та Нігматова, 2023]. Медичні працівники в рамках цього руху борються передусім за гідну зарплату, яка б відповідала кількості та якості своєї вкладеної праці, забезпечувала б нормальну життєдіяльність медперсоналу та не змушувала підробляти на інших роботах, та рівень якої показував би повагу до праці робітниць середньої та нижньої ланки. Учасниці руху також активно борються проти незаконних звільнень. Ведеться боротьба за права медпрацівників, які не тільки не дотримуються, а ще й урізаються. Це економічна боротьба, поєднана з правовою просвітою. У термінах Альтоссера, рух «#БудьякНіна» використовує правову систему, яка є ідеологічним апаратом держави, щоб захищати інтереси своїх членів, водночас негативно оцінюючи інші ідеологічні апарати держави – законодавчу і виконавчу владу.

Для порівняння був проведений корпусний аналіз дописів на офіційній сторінці лівої, робітничої громадської організації «Соціальний рух» в Телеграмі [Телеграм «СоцРуху», n.d.] (без коментарів до дописів) та на офіційному сайті [Сайт «СоцРуху», n.d.] (с

25 октября 2019 года по 27 февраля 2024 года), які було власноруч скопійовані. На підставі повідомлень було створено корпус «СоцРух», обсяг якого – 252 тис. слів. Корпус було стеммовано (слова зведено до їхніх основ) для оптимізації пошуків за допомогою стеммінгу Портера від Віталія Мосейчука [Мосейчук, 2023]. Далі текст було завантажено в програму AntConc 4.1.3 [Anthony, 2022].

Частотні двослівні словосполучення ГО «СоцРух» схожі на словосполучення в руху «#БудьякНіна», бо фокусуються на юридичній термінології та відповідній боротьбі за права й зарплату (див. рис. 4).

Рис. 4. Скріншот хмари слів із біграмами корпусу «СоцРух» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).

Fig. 4. A screenshot of a word cloud with bigrams from the *CouPyx* corpus (generated using the *AntConc* program).

Однак при порівнянні двох корпусів на предмет унікальної лексики однієї організації по відношенню до іншої, – що здійснюється за допомогою інструменту «Keyword» у програмі «AntConc», – можна зрозуміти, що відмінність полягає у фокусі на політичну, ліву, марксистську лексику в організації «Соціальний Рух» порівняно з рухом «БудьякНіна» (див. рис. 5). Окрім слів, що позначають робітничий рух, вживаються слова «олігарх», «капіталізм», «неоліберальний», «капітал», «власник», «ультраправі», «соціалізм», «соціалістичний» тощо.

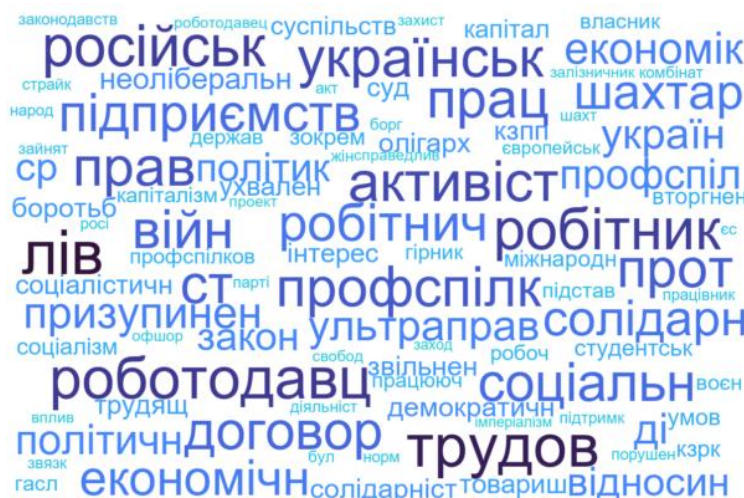

Рис. 5. Скріншот хмари слів, які є специфічними для корпусу «СоцРух» при порівнянні з корпусом «#БудьякНіна» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).

Fig. 5. A screenshot of a word cloud displaying words specific to the *СопРyx* corpus in comparison to the *#БудьякHина* corpus (generated using the *AntConc* program).

Однак потрібно розуміти, що використання цих термінів є менш частотними порівняно з основними (у динаміці від моменту створення каналу «СоцРуха» в Телеграмі з 25 жовтня 2019 року до 27 лютого 2024 року звернення до права є більш-менш стабільним, а ось до слова «протест» і марксистської, «лівої» лексики знизилося) (див. рис. 6).

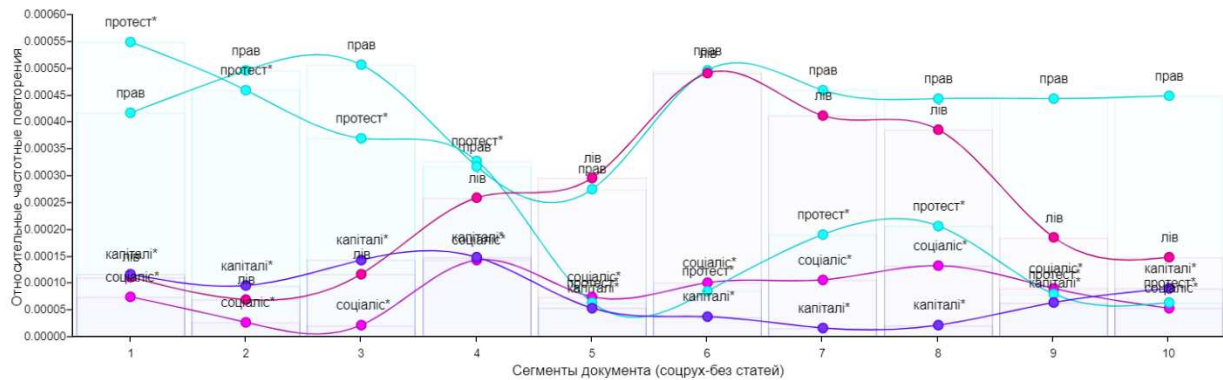

Рис. 6. Скріншот діаграми з діахронічним використанням «лівой» лексики корпусу «СоцРух» у Телеграм-каналі з 25 жовтня 2019 року по 27 лютого 2024 року (1 - початок корпусу; 10 - кінець корпусу) (згенеровано за допомогою програми «Voyant Tools» (Sinclair and Rockwell, 2016)).

Fig. 6. A screenshot of a chart displaying the diachronic usage of "leftist" vocabulary in the *СоцРух* corpus on the Telegram channel from October 25, 2019, to February 27, 2024 (1 - beginning of the corpus; 10 - end of the corpus) (generated using *Voyant Tools* (Sinclair and Rockwell, 2016)).

Якщо порівняти корпус організації «Соціальний Рух» порівняно з рухом «БудьякНіна», щоб з'ясувати, які слова частіше трапляються у медичних активістів, то вийде така картина (див. 7).

Рис. 7. Скріншот хмари слів, які є специфічними для корпусу «#БудьякНіна» при порівнянні з корпусом «СоцПух» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).
Fig. 7. A screenshot of a word cloud displaying words specific to the #БудьякНіна corpus in comparison to the СоцПух corpus (generated using the AntConc program).

Як видно, специфікою лексики руху «БудьякНіна» є фокус на медичній сфері – назвах інфраструктури, професій і хвороб.

Цікаво порівняти ставлення двох організацій до політичної сфери, як одного з ідеологічних апаратів держави. Слово «влада» є 28-м за частотністю в корпусі «СоцРуху», а в корпусі «БудьякНіна» – 62. У корпусі «СоцРуху» трьома частотними колокаціями у слова «влад» є слова «українську», «україн», «прот» (див. рис. 8), а в корпусі «БудьякНіна»: «місцев», «медію», «ми».

Про що йдеться при згадці влади зі словами «українськ», «україн», «прот» у «СоцРуху»?

KWIC	Plot	File	Cluster	N-Gram	Collocate	Word	Keyword	Wordcloud
Collocate Types 1811		Collocate Tokens 4270		Page Size 100 hits		1 to 100 of 1811 hits		
Collocate	Rank	FreqLR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect	
1 українськ	14	24	20	4	1	6.325	0.807	
2 україн	15	23	13	10	1	4.029	-0.562	
3 прот	17	22	17	5	1	6.443	0.855	
4 протест	18	21	12	9	1	19.493	1.649	
5 роботодавц	19	20	8	12	1	12.216	1.292	
6 прав	21	19	7	12	1	0.018	0.045	
7 мож	24	18	6	12	1	12.106	1.366	
8 олігарх	26	17	5	12	1	32.844	2.590	
9 місцев	26	17	16	1	1	47.829	3.315	
10 міськ	26	17	17	0	1	47.829	3.315	
11 липи	29	16	6	10	1	7.374	1.101	
12 трудов	30	15	8	7	1	0.105	0.122	
13 час	30	15	7	8	1	0.529	0.279	
14 реформ	30	15	8	7	1	16.781	1.844	
15 гудяш	30	15	5	10	1	31.010	2.705	

Search Query ☒ Words ☐ Case ☐ Regex Window Span From 5L To 5R Min. Freq 1 Min. Eff 1

влад Start ☐ Adv Search

Sort by Frequency(LR) ☐ Invert Order

Рис. 8. Скріншот фрагмента списку колокацій до буквосполучення «влад» у корпусі «СоцРух» (згенеровано за допомогою програми «AntConc» із виділенням трьох частотних слів).

Fig. 8. A screenshot of a fragment of the collocation list for the letter sequence *влад* in the *СоцРух* corpus (generated using the *AntConc* program, highlighting three frequent words).

В корпусі «СоцРух» використовується словосполучення «українськ влад», тобто, в «СоцРусі» дається характеристика даному ідеологічному апарату держави, а саме, прагнення проводити «антитрудові реформи», тиск з боку зарубіжних прогресивних рухів стосовно неприпустимості репресій щодо робітничого руху в Україні, про «неоліберальний і ринково-фундаменталістський курс української влади» (див. рис. 9).

KWIC	Plot	File	Cluster	N-Gram	Collocate	Word	Keyword	Wordcloud
Total Hits: 24 Page Size All hits 1 to 24 of 24 hits								
File	Left Context					Hit	Right Context	
1 соцр...	іт заборонит під привод карантин обмежен остан як і намір					українськ	влад провєст антитруд реформ вказ що правляч кла по обид	
2 соцр...	тар криворізьк залізороди комбінат і чим це протест наляка					українськ	влад interes-shaxtariv-krivbasu-nash-interes робітничк контрол	
3 соцр...	тушан над трудов колектив не лиш за зміст а й за форм якш					українськ	влад не доклад зусил до йог припинен то звернут уваг довед	
4 соцр...	іє праворадикальн груп і провєл ганєбн марш демократизм					українськ	влад пок обмежуєт толерантніст до прибічник ших рух не сл	
5 соцр...	ас сподіваєм що послідовн позиц британськ політик спонук					українськ	влад поваж інтер трудяш посилан edm parliament ukearly-day	
6 соцр...	lecolonize the state мирн протест це не тероризм в умов кол					українськ	влад уник будь-як критик на адрес ді реж токаєв та російськ	
7 соцр...	ювілейн мар ит пам ятник в ясинуват як нин не контролюєт					українськ	влад зрешт навіт у ньом є як лих символічніст наш держав в	
8 соцр...	ьков операці є імперськ амбіці путін йог влад баж підкорит					українськ	народ як не підтрим авторитарн диктатур у зв'язк з шим надз	
9 соцр...	гарбінськ війн ста привод для ухвален несправедлив рішен					українськ	влад як знаходит під вплив неоліберал та олігарх заплаг вел	
10 соцр...	успішн закон інтерес населен відповід повернен під контрол					українськ	влад як нест перед ним зобов'язан у т ч в соціальн сфер вчи	
11 соцр...	ті та за соціальн справедливіст в україн просим вас зверт до					українськ	влад з-за кордон вимагаюч від не впроваджен прогресивн сс	
12 соцр...	у член сс а щоб реалізув йог одні із неформальн побажан до					українськ	влад особлив від північноєвропейськ соціал-демократичн ур	
13 соцр...	ан та ратифікован універсал трудов конгрес унр автор перш					українськ	закон про влад став панаєс фелєнк історик публіцист учасник	
14 соцр...	онституційн виконавч законодавч та судов гілк влад бразилі					українськ	організаці також подякув президент за турбот і уваг як брази	
15 соцр...	йн а з інші неоліберальн та ринково-фундаменталістськ курс					українськ	влад соціальн становиши здобувач освіт ставав дедал гірш во	
Search Query Words Case Regex Results Set All hits Context Size 25 token(s):								
влад						Start	Adv Search	
Sort Options Custom Sort 1 File ID Sort 2 File ID Sort 3 Row ID Order by value								

Рис. 9. Скріншот фрагмента конкордансів зі словом «влад» і колокацією «українськ» у корпусі «СоцРух» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).

Fig. 9. A screenshot of a fragment of concordance lines featuring the word *влад* and the collocation *українськ* in the *СоцРух* corpus (generated using the *AntConc* program).

Щодо зв'язку слова «влада» зі словом «Україна», то приділяється увага захисту інтересів власників з боку влади, необхідності здійснення влади на користь мільйонів, а не мільярдерів, характеризується поточна політика української влади як неоліберальна, що використовує офшори для збагачення, репресії щодо профспілок. Щодо зв'язку слова

«влад» зі словом «проти», то йдеться про протести проти української влади (проти підвищення тарифів, незаконної забудови тощо), підтримку протестів росіян проти російської влади. Отже, у «СоцРусі» дається класова оцінка влади, її дій, а також пропонується думати про можливість демократично-організованої влади, що представляє інтереси більшості. Отже, влада, як позначення політичної системи, а значить, ідеологічного апарату держави, розкривається в контексті класової боротьби.

Про що йдеться, коли вживається слово «влад» у зв'язку зі словами «місцев», «медик», «ми» в корпусі «БудьякНіна»? Див. рис. 10.

Collocate	Rank	FreqL	FreqR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect
1 місцев	10	95	89	6	1	491.868	5.103	
2 медик	14	66	29	37	1	16.601	0.786	
3 ми	18	44	21	23	1	7.800	0.651	
4 медичн	20	42	14	28	1	0.634	-0.173	
5 прав	21	40	35	5	1	41.471	1.762	
6 лікарн	22	39	22	17	1	5.161	0.557	
7 орган	26	35	30	5	1	118.079	3.758	
8 люд	28	31	16	15	1	2.998	0.472	
9 нас	30	28	6	22	1	4.285	0.602	
10 вон	31	27	5	22	1	8.667	0.901	
11 лікар	31	27	4	23	1	0.005	0.020	
12 міськ	33	26	25	1	1	33.620	2.016	
13 представник	34	25	23	2	1	82.358	3.698	
14 буд	35	24	18	6	1	0.156	0.118	
15 україн	35	24	11	13	1	5.668	-0.647	

Рис. 10. Скріншот фрагмента колокацій зі словом «влад» у корпусі «#БудьякНіна» (згенеровано за допомогою програми «AntConc» із виділенням трьох частотних слів).

Fig. 10. A screenshot of a fragment of collocations with the word *влад* in the #БудьякНіна corpus (generated using the *AntConc* program, highlighting three frequent words).

Зауважимо використання словосполучення «міськ влад», тобто в «БудьякНіна» дається характеристика не всієї української влади, як у «СоцРуху», а тільки місцевої (див. рис. 11).

File	Left Context	Hit	Right Context
1 Nina-...	де завчас сповіщають орган виконавч влад чи орган	місцев	самоврядуван свобод мирн зібран також захищає ст
2 Nina-...	стантунв що змін в медичин провод без участ держав	місцев	влад нем достати ресурс щоб підтрим медичин а так
3 Nina-...	устр -не меншия вни на медичин -законодавч залучен	місцев	влад до питан трансформації медичин -перегляд списк
4 Nina-...	нас соціальн бідніст населен що дають так зустріч ніч	місцев	влад more ukmm ги ил емен кардиохирург директор і
5 Nina-...	м не забезпечен медик транспорт дайт розпоряджен	місцев	влад чи ви думаєт що наш терпін не ма меж поширк
6 Nina-...	зк армі митт рук називають вакцин своїм як полиц та	місцев	влад чернівц заваж лікар борот з епідеміс я в роц зав
7 Nina-...	високопосадовц з огляд на це зверт до представник	місцев	влад у підпорядкуван як перебувають комунальн меди
8 Nina-...	еобхідн для перевезен бул розрахован на осн дан від	місцев	орган влад підстав для проїзд медик с служб посвідч
9 Nina-...	юд мус навчит запит звіт у влад за пророблен прац у	місцев	у верховн не дочікуюч закінчен каденці він сказа я не
10 Nina-...	trigger in хронік карантин в калінівц зачинил лікарі	місцев	влад доводит ситуац до логічн кінц trigger drive googl
11 Nina-...	и бачим що є позитивн рішен у інші регіон україн де	місцев	влад приїм рішен на корист хвор діт за це вам дуж в
12 Nina-...	карен необбрунтован звільнен персонал не готовніст	місцев	влад брат повноважен забезпечув фінансуван на налс
13 Nina-...	питан обіщан доплат медик не тягнет надт довг якщ	місцев	влад не мож впор з нарахуван обіщан і справедлив до
14 Nina-...	кторн нарад для з ясуван причин невилплат здебільш	місцев	влад рахувал допл не від оклад а від відпрацьован ча
15 Nina-...	нськ це банальн і звичн для аферист від корумпован	місцев	обласн влад стил бул наш спільн а треб щоб бул зове

Рис. 11. Скріншот фрагмента конкордансів зі словом «влад» і колокацією «місцев» у корпусі «#БудьякНіна» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).

Fig. 11. A screenshot of a fragment of concordance lines featuring the word *влад* and the collocation *місцев* in the #БудьякНіна corpus (generated using the *AntConc* program).

Місцева влада затримує зарплати, не резервує необхідну кількість медичних закладів, ліквідує медичні заклади, є корумпованою, критикується за «управлінський феодалізм», «радянсько-феодалістські методи управління». У контексті слова «медик» владу критикують за встановлення маленької зарплати медичним працівникам, незабезпеченість медиків транспортом; вказується, що влада не розуміє, що медики – це не прислуга, а висококваліфіковані працівники, які рятують життя; висловлюються вимоги щодо доплат, збереження робочих місць; протестують проти влади, виплати заборгованості із зарплат у регіонах; стверджують, що влада чинить тиск на протестувальників. У контексті слова «ми» вказує, що влада забула про медиків, їхню значущість, а медики не вважають себе рабами, а управлінці при владі байдуже ставляться, скорочують медичний штат, реформи, які проводять, порівнюються з геноцидом. Зазначається, що рух зробить усе можливе, щоб влада звернула на медиків увагу. В одному повідомленні вказується, що не потрібно обирати у владу представників бізнесу, які перетворюють країну на свій бізнес-проект. Як елемент боротьби пропонується писати в коментарях у соціальних мережах критичні зауваження, змусити владу виконувати свої обіцянки. Говориться про репресії щодо лідерки руху «БудьякНіна».

Отже, влада позначається в корпусі «БудьякНіна» як інстанція, переважно місцевого масштабу, яка безвідповідально, байдуже ставиться до медиків, не звертає уваги на їхні проблеми.

Якщо корпус «БудьякНіна» дає уявлення про суб'єкт боротьби та конкретне невдоволення, то у випадку зі «СоцРухом» потрібно провести додаткове дослідження. Третім частотним словом у його корпусі є слово «працівник». Найчастотнішою колокацією цього слова є слово «прав» (див. рис. 12). Подивимося, в якому контексті вживалися ці слова.

Target Corpus

Name: SocRuch-stemming

Files: 1

Tokens: 252476

corpyx-stemming.txt

KWIC

Plot

File

Cluster

N-Gram

Collocate

Word

Keyword

Wordcloud

Collocate Types 2719

Collocate Tokens 10160

Page Size 100 hits

1 to 100 of 27

Collocate	Rank	FreqLR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect
1 прав	10	112	74	38	1	74.726	1.354
2 робот	13	99	31	68	1	129.420	2.019
3 трудов	15	72	48	24	1	35.168	1.134
4 роботодавц	16	71	39	32	1	81.656	1.869
5 прац	18	63	45	18	1	21.021	0.917
6 договор	20	53	44	9	1	45.714	1.575
7 медичн	20	53	43	10	1	105.392	2.628
8 профспілк	22	52	36	16	1	23.543	1.088
9 захист	23	50	35	15	1	55.363	1.828
10 звільнен	23	50	32	18	1	49.864	1.717
11 україн	27	46	21	25	1	17.958	-0.813
12 працівник	29	44	22	22	1	0.233	0.106
13 підприємств	30	42	14	28	1	35.768	1.564
14 умов	31	41	21	20	1	23.310	1.238
15 час	32	38	16	22	1	2.309	0.369

Search Query

Words

Case

Regex

Window Span

From 5L

To 5R

Min. Freq

працівник

Start

Adv Search

Sort by Frequency(LR)

Invert Order

Progress 100%

<

Рис. 12. Скріншот фрагмента списку колокацій до буквосполучення «працівник» у корпусі «СоцРух» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).

Fig. 12. A screenshot of a fragment of the collocation list for the letter sequence *працівник* in the *СоцРух* corpus (generated using the *AntConc* program).

Здебільшого йдеться про порушення прав робітників у різних галузях економіки на теренах України (в умовах пандемії, війни) та в усьому світі, скорочення прав профспілок, а також про готовність активістів «СоцРуху» допомогти із захистом згальованих прав (консультації) та навчити охочих навичкам і знанням із захисту трудових прав. Отже, «СоцРух» – це організація працівників інтелектуальної праці (юристів), які співчують, солідаризуються іншим працівникам. Зазначимо, що під час презентації цього тексту у формі доповіді перед учасниками «СоцРуху», ми отримали наступне запитання: «Цікаво, що ви дійшли висновку про велику кількість юристів в організації “СоцРух”, хоча

фактично в ній працює лише один юрист. Як тоді прийняття за даність тексту в корпусній лінгвістиці корелює з медійною репрезентацією громадського руху?». На це запитання відповідаємо так. Як і будь-яке емпіричне дослідження, наше також має свої недоліки. Так, програма нам допомогла зрозуміти, що юридична лексика є частотною і використовується з деякими часовими перервами, але майже однаковою мірою впродовж усього корпусу. Ми з цього зробили висновок, що частка юристів у цій організації велика. Це був неправильний висновок з нашого боку, неправильна інтерпретація емпіричних даних. Проте все ж таки варто стверджувати, що навіть якщо організація «СоцРух» має одного юриста, то це означає, що його діяльність є вкрай вагомою, значущою в загальній діяльності. З нашого боку, однак, потрібно було показати обережність у висновках і не стверджувати про велику кількість юристів. У такому коригуванні можна бачити важливу роль діалогу, комунікації науковців та активістів, коли хибні узагальнення науковців спростовуються активістами заради кращого взаєморозуміння.

Частотною біграмою в корпусі «СоцРуху» є словосполучення «трудовий договір» (див. рис. 13), у контексті якої йдеться про погіршення умов договору для робітників, із полегшенням умов для звільнення (припинення дій трудового договору без достатніх підстав є частотним словосполученням), із нефіксованим робочим часом, із відсутністю компенсації за простій.

Type	Rank	Freq	Range
1	трудоу договір	3	227
2	трудоу відносин	9	144
3	воєн стан	10	142
4	трудоу прав	13	127
5	робоч місц	14	121
6	заробітн плат	15	120
7	ді трудоу	17	112
8	умов прац	22	105
9	призупинен ді	25	98
10	колективн договір	26	96
11	робоч час	29	94
12	ст кзпп	36	81
13	труд прав	38	80
14	при цьом	39	79
15	ум прац	39	79

Рис. 13. Скріншот фрагмента списку частотних біграм у корпусі «СоцРух» (згенеровано за допомогою програми «AntConc»).

Fig. 13. A screenshot of a fragment of the list of frequent bigrams in the *SocRuch* corpus (generated using the *AntConc* program).

Подивилися конкорданси зі словом «протест» (396 конкордансів; 35-те місце у списку слів). Йдеться про опис протестів в Україні (наприклад, шахтарів, студентів, руху «БудьякНіна», працівників психіатричної лікарні, феміністського руху, кранівників), зокрема, біля міністерських будівель і на площах великих міст, наприклад, проти підвищення тарифів, проти знищення старовинної архітектури, проти підвищення оплати проїзду. Крім того, йдеться про запрошення до поточних протестів, солідарності закордонним протестам робітників (білорусів, польських жінок, казахстанців). Одночасно активісти «СоцРуху» знову ж таки допомагають українським протестувальникам шляхом юридичних консультацій.

Як ми з'ясували, обидві організації згадують одна одну: «СоцРух» 46 разів згадує рух «БудьякНіна». Вказуються цілі та завдання медичного руху, а також солідарність із ним з боку «СоцРуху». У корпусі «БудьякНіна» йдеться про юридичну допомогу та про просвітницькі семінари з боку проекту «ТрудОборона» від «СоцРуху», причому останній називається «нашим союзником», а також робляться репости дописів із твердженнями від «СоцРуху» щодо олігархічної влади, необхідності націоналізації тощо.

Отже, наше завдання не полягало в тому, щоб створити нову систему опису ідеології, але, радше, ми показали, яким чином у текстах двох українських робітничих організацій уявляється поле соціальної боротьби. Отже, боротьба відбувається в рамках правової системи держави, тобто в рамках того, що Альтюссер називає ідеологічним апаратом держави, але ця боротьба спрямована на захист економічних інтересів робітничого класу. Ідео-графічний підхід дав змогу зрозуміти, що в текстах організації «БудьякНіна» фокусується увага на правовій боротьбі за економічні інтереси, а в текстах «СоцРуху» можна помітити ліву, марксистську, політичну лексику, що відповідає двом різним рівням розвитку класової свідомості, за думкою Маркса, – економічному (тобто розумінню своїх економічних інтересів та нерівності) й зачатках політичного (тобто розумінню класової боротьби та класового характеру держави, розумінню розбіжності в інтересах суспільних класів). У текстах «БудьякНіна» йдеться про несправедливість, байдужість та безвідповідальність влади й адміністрації щодо медичних працівників, тобто ставлення до влади моралізується. У текстах «СоцРуху» влада розуміється як класова, неоліберальна, олігархічна, тобто сутнісно незацікавлена у захисті інтересів протилежного класу, тобто робітничого класу. Однак така політична лексика не є розповсюдженою в текстах. Ідеологія в контексті цих двох організацій не позначає домінування панівного класу, а, радше, ідеологія позначає інстанцію, яку критикують і розвінчують. Ідеологія – це те, що не спрацьовує, оскільки є несправедливість і структурна нерівність. Завдяки корпусному аналізу можна фактично показати крихкість і нетотальність дії ідеологічних апаратів держави, ефективне їх використання робітниками для захисту своїх інтересів.

Однак Маркс і Енгельс вважали, що саме недоліки юридичної боротьби (які полягають у відсутності значущих інституційних змін суспільних відносин) для захисту своїх інтересів спонукають робітників створювати політичні рухи та працювати задля більш суттєвого впливу на суспільство [Marx und Engels, Band 9, s. 121; Band 16, ss. 197-198].

Лексика руху «БудьякНіна» звертається до працівників бюджетної, медичної сфери, сконцентрованих у відповідних медичних просторах, становище яких є схожим, а також це суттєві працівники для громадської, публічної інфраструктури. Лексика організації «СоцРух» відсилає до реальних потреб у юридичній допомозі з боку робітників фізичної праці, наприклад, організації «БудьякНіна». Однак, 1) у чому функція політичної лексики – чи звернена вона до інтелігенції, робітників інтелектуальної праці?; 2) у який спосіб її можна мобілізувати для інтересів робітника фізичної праці?; 3) у який спосіб поширити практику організації профспілок серед робітників, що працюють на ринку з великим безробіттям, без концентрації робітників в одному місці, та які легко замінювані з погляду їхніх вмінь (робота зі знаками та комунікацією)? Ось на ці питання неможливо знайти відповідь в контексті корпусного підходу, тому вони були звернені до учасників руху «СоцРух». Нам відповів на ці запитання в особистому листуванні Віталій Дудін, видатний діяч українського робітничого руху, правник, захисник трудових прав робітників, голова ради громадської організації «СоцРух», творець проекту «Трудовик UA» (подаємо з дозволу автора і в авторській редакції): «1. Політична лексика покликана консолідувати прихильників, окреслити соціальну базу та індивідуалізувати організацію. СР звертається передусім до робітників, але більший відгук вона знаходить серед лівої інтелігенції та кваліфікованих працівників (службовців, педагогів, науковців). 2. На мою думку, політична лексика дозволяє налаштувати на боротьбу й придати відчуття суспільної важливості їх проблем. Принаймні, слід прагнути, щоб окремі проблеми індивідів розглядалися як колективна проблема, яка має перспективу вирішення лише колективними зусиллями. 3.

Якщо роботодавцю легко шантажувати робітників звільненням, то це додатковий аргумент за створення профспілок і використання їх правових гарантій. Але зазвичай ми працюємо з робітниками, які мають переговорну силу з огляду на підвищену суспільну корисність їх праці (медики, УЗ). Роз'єднаних робітників допоможуть об'єднати електронні засоби комунікації, єдине інформполе та періодичні офлайн заходи». Висловлювання Дудіна з методологічного погляду показують значущість нашого ідео-графічного підходу, який дає змогу зрозуміти, що думають про свою боротьбу самі борці, тобто не говорити про них з якогось зовнішнього погляду, а буквально їх запитати. У цьому сенсі стверджується співтворчість наукових досліджень із самими активістами, а також демократичність і прозорість досліджень. З політичного погляду це пояснення показує, чому ця організація співпрацює з певними робітниками: справді, за поточних умов, коли робітник не захищений від звільнень і всіляких інших репресій через свою протестну активність, безумовно, необхідно спиратися саме на тих робітників, працювати з тими профспілками, які мають привілеї, які мають певний захист, виходячи з відповідної галузі, яка є істотною з інфраструктурної точки зору.

Підбиваючи підсумки дослідження, зазначимо, що ми виконали всі поставлені перед нами завдання. По-перше, за допомогою корпусної лінгвістики проаналізували поняття Луї Альтюссера «ідеологічні апарати держави», що є найчастішим теоретичним конструктом французького марксиста у зв'язку з ідеологією. Завдяки цьому дослідженню ми показали, у чому обмеженість його підходу до ідеології: гегемонічний аналіз, погляд на робітників лише як на об'єкт застосування буржуазної ідеології. Важливо, що Альтюссер також реагував на критику його підходу за абсолютний детермінізм і функціоналізм. Однак це не зробило його теорію менш паноптичною – тобто такою, що описує гегемонію панівного класу у форматі гегемонічної теорії цієї гегемонії. По-друге, ми показали, що на робітників і на всіх інших пригноблених потрібно дивитися як на суб'єктів, їх потрібно суб'єктивувати, тим паче, що такий підхід є цілком виправданим через призму акторно-мережевої теорії, що дає змогу не заздалегідь прописувати акторам їхнє місце та значення, а емпірично відслідковувати їхні дії та теорії. Це дало нам змогу поміняти термін «ідеологія» на термін «ідео-графія», тобто замість вчення про ідеї, що викидаються на маси з висот рефлексій ізольованих теоретиків, ми отримали ескіз методу опису ідей, що народжуються на низовому демократичному рівні, самими акторами, тобто, теоретиками вважаються самі учасники відповідних суспільних, робітничих рухів, а отже, на їхню діяльність не накладаються власні теоретичні очікування теоретиків-філософів. По-третє, це нам дало змогу показати, використовуючи корпусний аналіз текстів в соціальних мережах двох робітничих організацій в Україні (ГО «СоцРух», Медичний рух «#БудьякНіна»), що ці організації реагують на суспільні проблеми, відповідним чином критикують владу, дають оцінку цій владі та в принципі не є підпорядкованими цій ідеології, розуміючи так чи інакше, в яких умовах вони перебувають. У Медичному русі «#БудьякНіна» більшою мірою моралізують владу, очікуючи, що влада зверне увагу на медиків і поліпшить їхні умови праці, а також підвищить зарплату. У ГО «СоцРух» визначаються сутнісні характеристики цієї влади, яка не зацікавлена в захисті робітників, тому необхідно організовуватися і боротися далі, розширювати боротьбу. В цьому плані наше дослідження дає змогу жити, дає змогу дихати, дає змогу вірити в те, що вивчення ідеології може вийти за межі зарозумілого теоретичного паноптичного, гегемонічного погляду на реальність, спустившись і подивившись на цю реальність разом з пригнобленими, разом з тими, хто бореться, разом з робітничим класом, а це цілком відповідає соціально-філософським вимогам постгуманістичної, горизонтальної, демократичної онтології в сучасній філософії.

Поняття «ідео-графії», запропоноване в даному дослідженні, не тільки є результатом подолання обмеження традиційних теорій ідеології, зокрема, ідей Альтюссера, а й надає методологічний інструмент для активістів. Візуалізуючи боротьбу на низовому рівні та відстежуючи моделі опору, «ідео-графія» дає робітничим організаціям змогу розробляти точніші стратегії мобілізації та адвокації. Це дослідження підкреслює важливість виходу за

межі тоталізуючого та гегемонічного розуміння ідеології. Застосування методологічного плюралізму, наприклад, об'єднання корпусної лінгвістики з акторно-мережевою теорією, дає змогу дослідникам розкривати голос пригноблених, а також фрагментовану і суперечливу природу ідеологічних практик, відкриваючи нові можливості як для досліджень, так і для активізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- #БудьякНіна! (2023). *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/groups/2486280374918717> (дата звернення: 11.10.2024).
- Ільїн, І., Німатова, О. (2023). #Будьякніна (рух «Будь як Ніна») в контексті рімейку поняття класової свідомості у філософії та суспільній практиці: корпусний підхід (до 100-річчя публікації праці Дьйордя Лукача «Історія та класова свідомість» (1923-2023 рр.)). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»,* (69), 98-119.
- Мосейчук, В. (2023). *Стемінг Портефа для української мови*. URL: https://www.marazm.org.ua/document/stemer_ua (дата звернення: 11.10.2024).
- Сайт «СоцРуху» (n.d.). URL: <https://rev.org.ua/> (дата звернення: 11.10.2024).
- Телеграм «СоцРуху». (n.d.). URL: <https://t.me/socruh> (дата звернення: 11.10.2024).
- Althusser, L. (1973). *Réponse à John Lewis*. Maspero.
- Althusser, L. (1976). *Positions (1964-1975)*. Éditions sociales.
- Althusser, L. (1994). *Écrits philosophiques et politiques. Tome 1*. Stock/IMEC.
- Althusser, L. (1995). *Sur la reproduction*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (1998). *Solitude de Machiavel et autres textes*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2011). *L'avenir dure longtemps: Suivi de Les faits*. IMEC, Stock.
- Althusser, L. (2014). *Initiation à la philosophie pour les non-philosophes*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2015). *Être marxiste en philosophie*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2016). *Les vaches noires: Interview imaginaire*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2018). *Écrits sur l'histoire*. Presses Universitaires de France.
- Anthony, L. (2022). *AntConc (Version 4.1.3) [Computer Software]*. Tokyo, Japan : Waseda University, 2022. URL: <https://www.laurenceanthony.net/software> (дата звернення: 11.10.2024).
- Baker, P. (2006). *Using Corpora in Discourse Analysis*. Continuum.
- de Certeau, M. (2002). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Trans.). University of California Press.
- DeLanda, M. (2016). *Assemblage Theory*. Edinburgh University Press.
- Diaz, B. A., & Hall, M. K. (2022). Taking a corpus-based approach to investigating discourse and ideology in the language sciences. In S. K. Määttä & M. K. Hall (Eds.), *Mapping ideology in discourse studies* (pp. n.d.). De Gruyter Mouton.
- Fardy, J. (2024). *Ideology and interpellation: Anti-humanism to non-philosophy*. Bloomsbury Academic.
- Fischer, E., & Curtis, M. (Eds.). (2019). *Methodological advances in experimental philosophy*. Bloomsbury Publishing.
- Foucault M. (1994). Entretien avec Michel Foucault. *Dits et Écrits 1954-1988*, tome IV, Paris, Gallimard, p. 41-95.
- Latour, B. (2007). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oup Oxford.
- Löwe, B., & Van Kerkhove, B. (2019). Methodological triangulation in empirical philosophy (of mathematics). *Advances in experimental philosophy of logic and mathematics*, 15-37.
- Määttä, S. K., & Hall, M. K. (2022a). Introduction: Ideology and discourse: Convergent and divergent developments. In S. K. Määttä & M. K. Hall (Eds.), *Mapping ideology in discourse studies* (pp. n.d.). De Gruyter Mouton.

Määttä, S. K., & Hall, M. K. (Eds.). (2022b). *Mapping ideology in discourse studies*. De Gruyter Mouton.

Manikonda, L., Beigi, G., Liu, H., & Kambhampati, S. (2018). Twitter for sparking a movement, reddit for sharing the moment: #metoo through the lens of social media. *arXiv preprint arXiv:1803.08022*.

Martin, C. (2022). *Discourse and ideology: A critique of the study of culture*. Bloomsbury Academic.

Marx, K. (2003). Die deutsche Ideologie: Artikel, Druckvorlagen, Entwürfe, Reinschriftenfragmente und Notizen zu I. Feuerbach und II. Sankt Bruno / K. Marx, F. Engels, Joseph Weydemeyer. Berlin: Akademie Verlag.

Marx, K. and Engels F. (1962-1990). *Marx-Engels-Werke*. Bandes 1-43. Berlin: Dietz Verlag.

Sinclair J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.

Sinclair, S., & Rockwell, G. (2016). *Voyant Tools*. URL: <http://voyant-tools.org/>. (дата звернення: 11.10.2024)

Stefanowitsch, A. (2020). *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*. Language Science Press.

Zúñiga, K. (2021). *Facebook Scraper*. Github.com. URL: <https://github.com/kevinzg/facebook-scraper> (дата звернення: 11.10.2024).

Ільїн Ілля Вікторович

кандидат філософських наук

доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: i.v.illin@karazin.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

Стаття надійшла до редакції: 14.10.2024

Схвалено до друку: 17.11.2024

FROM IDEOLOGY TO IDEO-GRAPHY: A CORPUS-BASED ANALYSIS OF LOUIS ALTHUSSER'S PHILOSOPHY AND THE SOCIAL MEDIA OF UKRAINIAN WORKERS' ORGANIZATIONS (NGO «SOTSIALNYI RUKH» AND THE MEDICAL MOVEMENT «#BUD'YAKNINA»)

Ilin Illia V.

PhD in Philosophy, Associate Professor

Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Prof. J. B. Schad

V. N. Karazin Kharkiv National University

61000, Kharkiv, Svobody sq., 4

E-mail: i.v.illin@karazin.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

ABSTRACT

This article examines the concept of ideology through the lens of Louis Althusser's theory and analysis of social media communications from two Ukrainian workers' organizations: the NGO «Sotsialnyi Rukh» and the medical movement «#BudyakNina». The study focuses on Althusser's concept of ideological state apparatuses, which explains the mechanisms of ruling-class hegemony through institutions that ensure the reproduction of social relations. The author highlights the limitations of this theory, particularly its excessive totalization and emphasis on the portrayal of the absolute hegemony of bourgeois ideology.

To address these limitations, the article proposes an approach based on Actor-Network Theory (ANT), which incorporates the roles of not only social structures but also specific actors, both human and non-human (technologies, institutions). ANT methodology emphasizes the interactions between actors in creating and transforming networks of connections and solidarity. Rather than predefining the roles and meanings of actors, the author suggests empirically examining their actions, interpretations, and interrelations.

The study employs the corpus analysis of texts published by the «Sotsialnyi Rukh» and «#BudyakNina» organizations on social media. It finds that «#BudyakNina» focuses on legal struggles for the economic rights of medical workers and critiques the government's irresponsible actions. In contrast, the «Sotsialnyi Rukh» texts emphasize political rhetoric aimed at exposing the class character of governance and mobilizing for class struggle. The results reveal different levels of class consciousness, ranging from economic struggles to the initial formation of political awareness.

The author introduces the concept of «ideography» as an alternative to traditional analyses of ideology. This approach enables the description and visualization of ideas and practices emerging at the grassroots level, particularly within workers' movements. The article demonstrates how the integration of corpus linguistics and Actor-Network Theory facilitates a more precise and democratic understanding of social change.

Keywords: *ideology, ideological state apparatuses, actor-network theory, corpus analysis, workers' organizations, ideography.*

REFERENCES

- #BudyakNina! (2023). *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/groups/2486280374918717> (accessed October 11, 2024).
- Ilin, I., & Nigmatova, O. (2023). #BudyakNina (the social movement "Be Like Nina") in the context of a remake of the concept of class consciousness in philosophy and social practice: A corpus-based approach (on the 100th anniversary of György Lukács's *History and Class Consciousness* (1923–2023)). *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (69), 98–119.
- Moseichuk, V. (2023). Porter stemming for the Ukrainian language. Retrieved from https://www.marazm.org.ua/document/stemer_ua (accessed October 11, 2024).
- SocRukh website. (n.d.). Retrieved from <https://rev.org.ua/> (accessed October 11, 2024).
- SocRukh Telegram. (n.d.). Retrieved from <https://t.me/socruh> (accessed October 11, 2024).
- Althusser, L. (1973). *Réponse à John Lewis. Maspero*.
- Althusser, L. (1976). *Positions (1964-1975)*. Éditions sociales.
- Althusser, L. (1994). *Écrits philosophiques et politiques. Tome 1*. Stock/IMEC.
- Althusser, L. (1995). *Sur la reproduction*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (1998). *Solitude de Machiavel et autres textes*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2011). *L'avenir dure longtemps: Suivi de Les faits*. IMEC, Stock.
- Althusser, L. (2014). *Initiation à la philosophie pour les non-philosophes*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2015). *Être marxiste en philosophie*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2016). *Les vaches noires: Interview imaginaire*. Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2018). *Écrits sur l'histoire*. Presses Universitaires de France.
- Anthony, L. (2022). *AntConc (Version 4.1.3) [Computer Software]*. Tokyo, Japan : Waseda University, 2022. URL: <https://www.laurenceanthony.net/software> (accessed on 11.10.2024).
- Baker, P. (2006). *Using Corpora in Discourse Analysis*. Continuum.
- de Certeau, M. (2002). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Trans.). University of California Press.
- DeLanda, M. (2016). *Assemblage Theory*. Edinburgh University Press.
- Diaz, B. A., & Hall, M. K. (2022). Taking a corpus-based approach to investigating discourse and ideology in the language sciences. In S. K. Määttä & M. K. Hall (Eds.), *Mapping ideology in discourse studies* (pp. n.d.). De Gruyter Mouton.
- Fardy, J. (2024). *Ideology and interpellation: Anti-humanism to non-philosophy*. Bloomsbury Academic.
- Fischer, E., & Curtis, M. (Eds.). (2019). *Methodological advances in experimental philosophy*. Bloomsbury Publishing.

- Foucault, M. (1994). Entretien avec Michel Foucault. *Dits et Écrits 1954-1988*, tome IV, Paris, Gallimard, p. 41-95.
- Latour, B. (2007). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oup Oxford.
- Löwe, B., & Van Kerkhove, B. (2019). Methodological triangulation in empirical philosophy (of mathematics). *Advances in experimental philosophy of logic and mathematics*, 15-37.
- Määttä, S. K., & Hall, M. K. (2022a). Introduction: Ideology and discourse: Convergent and divergent developments. In S. K. Määttä & M. K. Hall (Eds.), *Mapping ideology in discourse studies* (pp. n.d.). De Gruyter Mouton.
- Määttä, S. K., & Hall, M. K. (Eds.). (2022b). *Mapping ideology in discourse studies*. De Gruyter Mouton.
- Manikonda, L., Beigi, G., Liu, H., & Kambhampati, S. (2018). Twitter for sparking a movement, reddit for sharing the moment: #metoo through the lens of social media. *arXiv preprint arXiv:1803.08022*.
- Martin, C. (2022). *Discourse and ideology: A critique of the study of culture*. Bloomsbury Academic.
- Marx, K. (2003). Die deutsche Ideologie: Artikel, Druckvorlagen, Entwürfe, Reinschriftenfragmente und Notizen zu I. Feuerbach und II. Sankt Bruno / K. Marx, F. Engels, Joseph Weydemeyer. Berlin: Akademie Verlag.
- Marx, K. and Engels F. (1962-1990). *Marx-Engels-Werke*. Bandes 1-43. Berlin: Dietz Verlag.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.
- Sinclair, S., & Rockwell, G. (2016). *Voyant Tools*. URL: <http://voyant-tools.org/>. (accessed on 11.10.2024)
- Stefanowitsch, A. (2020). *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*. Language Science Press.
- Zúñiga, K. (2021). *Facebook Scraper*. Github.com. URL: <https://github.com/kevinzg/facebook-scraper> (accessed on 11.10.2024)

Article arrived: 14.10.2024

Accepted: 17.11.2024

Як цитувати: Ільїн, І. (2024). ВІД ІДЕОЛОГІЇ ДО ІДЕО-ГРАФІЇ: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ФІЛОСОФІЇ ЛУЇ АЛЬТЮССЕРА ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (ГО «СОЦІАЛЬНИЙ РУХ» ТА МЕДИЧНИЙ РУХ «БУДЬ ЯК НІНА»). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії», (71), 48-70. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-71-5>

In cites: Ilin , I. (2024). FROM IDEOLOGY TO IDEO-GRAPHY: A CORPUS-BASED ANALYSIS OF LOUIS ALTHUSSER'S PHILOSOPHY AND THE SOCIAL MEDIA OF UKRAINIAN WORKERS' ORGANIZATIONS (NGO «SOTSIALNYI RUKH» AND THE MEDICAL MOVEMENT «#BUD'YAKNINA»). *The Journal of V. N. Karaz'in Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (71), 48-70. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-71-5> [In Ukrainian]